

УДК 94 (477) «1921/1939»: [336 : 633]
DOI: [https://doi.org/10.33782/eminak2020.4\(32\).468](https://doi.org/10.33782/eminak2020.4(32).468)

ПРОДУКЦІЯ РОСЛИННИЦТВА ЯК ГОЛОВНЕ ДЖЕРЕЛО ФОРМУВАННЯ СЕЛЯНСЬКИХ БЮДЖЕТІВ ДОБИ НЕПУ

Ірина Терпан

Уманський державний педагогічний університет ім. Павла Тичини (Умань, Україна)
e-mail: ira.terpan.95@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2780-8125>

У статті характеризується галузь рослинництва як головне джерело поповнення доходної частини селянських бюджетів у період НЕПу, з'ясовуються регіональні особливості їх формування. Аналізується вплив на собівартість виробленої селянськими господарствами України продукції, а відтак і грошові надходження, забезпеченості землею та засобами виробництва. Визначається питома вага виручки від продукції рослинництва у бюджетах селянських родин.

Ключові слова: бюджет, рослинництво, нова економічна політика, прибуток, посівні площі, зернові культури, селянське господарство

Вивчення селянського господарства доби НЕПу – основного осередку селянської спільноти у доколгоспний період, дає змогу простежити глибинні соціально-економічні процеси, що відбувалися у той час в українському селі, в тому числі і на рівні окремого селянського двору та родини. Особливої ваги набуває всебічний аналіз виробничого потенціалу та джерел формування їх бюджетів – ключового селянського питання, що, у кінцевому підсумку, дозволяє об'єктивно визначити матеріальний рівень життя селян і його динаміку.

Серед джерел формування селянських бюджетів, як і в наступні періоди, найвагоміше значення мало виробництво продукції рослинництва. Дослідження її місця в бюджетоутворюючих процесах селянських господарств зберігає свою актуальність і сьогодні, оскільки дає можливість краще зрозуміти особливості та закономірності аграрної політики доби НЕПу і врахувати їх при розв'язанні сучасних проблем українського села.

Дотично теми селянських бюджетів доби НЕПу і, зокрема, місця рослинницької галузі в структурі їх формування у різний час торкалися М. Гуревич¹, В. Калініченко², В. Качинський³, В. Лазуренко⁴, А. Морозов⁵, В. Олянич⁶, І. Рибак⁷,

¹ Гуревич М.Б. Питання сучасного селянського господарства України (з передмовою М.М. Вольфа). Харків: Центральне статистичне управління УСРР, 1927. 182 с.

² Калініченко В.В. Селянське господарство України в період НЕПу: історико-економічне дослідження: монографія. Харків: Основа, 1997. 400 с.

³ Качинський В. Очерки аграрной революции на Украине. Вып. 1. Уравнительный раздел земли. Харьков: Державне вид-во Укр., 1922. 107 с.

⁴ Лазуренко В.М. Становлення та розвиток селянських фермерських господарств в Україні: соціально-економічний аспект (1921-1929 рр.). Дис... д. іст. н.: 07.00.01 – історія України. Переяслав-Хмельницький, 2012. 542 с.

⁵ Морозов А.Г. Село і гроші: українська кредитна кооперація в добу НЕПу: монографія. Черкаси: НДІТЕХІМ, 1993. 275 с.

⁶ Олянич В.В. Економічна ефективність селянського господарства в УСРР у 20-х рр. ХХ ст. // Збірник наукових праць [Харківського національного педагогічного університету імені

О. Сушко⁸, В. Якиманський⁹ та інші дослідники. Останнім часом ця тема збагатилася новими напрацюваннями, що підтверджує її актуальність.

Проте їх недостатньо для того, щоб скласти цілісне уявлення про особливості формування селянських бюджетів у 1921-1929 рр., оскільки до цього часу лише окремі сюжети з практики формування селянських бюджетів потрапили у поле зору дослідників.

З огляду на це метою статті визначено на основі комплексного аналізу історичного матеріалу розкрити особливості формування бюджету селянських господарств України в умовах НЕПу, з'ясувати структуру та джерела формування бюджету в розрізі галузі рослинництва.

Розглядаючи рослинництво як головне джерело формування селянських бюджетів, варто зазначити, що традиційно рослинництво, як одна з основних галузей сільського господарства українців, давало продукцію не тільки для харчування членів селянського господарства, а й було кормовою базою для тваринництва, давало сировину для харчової, легкої й інших галузей промисловості. Рослинництво поділялось на рільництво, овочівництво, садівництво, виноградарство, луківництво, лісівництво. Провідна роль належала рільництву – вирощуванню польових культур (зернових, технічних, баштанних, кормових, картоплі).

Рослинницька спеціалізація сільського господарства періоду НЕПу на більшості території України історично зумовлена природно-географічними чинниками, передусім якістю земельних та агрокліматичних ресурсів. Відповідно до природних умов склалися й особливості господарської діяльності сільського населення України.

При цьому ми маємо на увазі, що північну частину України в періоді, що досліджується, займали змішані ліси приблизно по лінії Луцьк – Житомир – Київ. Далі на південь – з південного заходу на північний схід – тяглася смуга лісостепу за ширишки 300-500 км.

Родючі чорноземні ґрунти в їх різновидах йшли із заходу на схід, захоплюючи на півночі Київ. Чорноземи, характерні для відкритих трав'яних степів, заходили й у лісостепову зону, ґрунти якої за багатьма характеристиками близькі до чорноземів. Саме тут виник один з найдавніших регіонів землеробства у Східній Європі.

У 1920-х рр. в посівних площах України традиційно переважали зернові культури. Так, у 1927/1928 господарському році зернові займали площу 21,3 млн. га, що становило 83% усієї тогочасної посівної площі. Така висока питома вага зернових культур дає підстави зробити висновок про однобічність землеробства та його екстенсивний характер¹⁰. У свою чергу, серед зернових культур перше місце в посівних площах УСРР посідала озима пшениця, на яку припадало 21,9% усієї посівної площі. На другому місці після неї було жито – 16,7%, на третьому – ячмінь – 15,2%.

Польова формула для усієї України була пшениця-жито-ячмінь, але для Степу –

Г.С. Сковороди]. Сер.: «Історія та географія». 2014. Вип. 50. С. 99-103.

⁷ Рибак І.В. Індивідуальне селянське господарство Поділля в добу непу: монографія. Кам'янець-Подільський: Абетка, 2008. 244 с.

⁸ Сушко О.О. Роль селянського двору у формуванні ринку сільськогосподарської продукції в роки НЕПу // Український селянин. Вип. 4. Черкаси, 2002. С. 70-76.

⁹ Якиманський В.А. К итогам аграрной революции на Украине. Харьков: ЦСУУССР, 1924. 30 с.

¹⁰ Чернышев И.В. Сельское хозяйство СССР (к пятилетке 1927/28-1932/33 гг.). Москва: Госсельхозиздат, 1931. С. 179.

пшениця-ячмінь-кукурудза, для Полісся – жито-овес-гречка, для Правобережжя – жито-овес-пшениця, для Лівобережжя – пшениця-жито-ячмінь. У Лісостепу сіялося 69% усього українського жита і 86% вівса. В Степу сіялося 71% усієї пшениці та 71% ячменю. Тобто, сірі хліба – жито й овес переважно сіялися в Поліссі та Лісостепу, експортні хліба – пшениця й ячмінь сіялися переважно в Степу.

Структура посівних площ селянських господарств під зерновими й іншими культурами безпосередньо залежала не тільки від врожайності та збору, а й від цінової кон'юнктури. Особливо нестабільними роздрібні ціни на хлібні продукти були у першій половині 1920-х рр. На загальну картину підвищення цін у цей час дуже впливали нестача хлібопродуктів із-за неврожаю. Так, житнє борошно у грудні 1921 р. в Харківській губернії подорожчало у 6 разів, пшеничне борошно – у 4 рази проти січня того ж року. В Донецькій губернії ціни зросли відповідно в 15 і 12 разів¹¹.

На цінах, передусім на зернову продукцію, впродовж усього періоду НЕПу негативно позначалася диспропорція («ножниця») між цінами на промислові вироби та сільськогосподарську продукцію.

І все ж завдяки змінам цінової політики у 1927 р. вдалося створити сприятливу обстановку для розвитку інтенсивних галузей рослинництва. Зокрема, відносно 1925-1927 рр. середньорічна зважена ціна пшениці дорівнювала 76%, жита – 83,1%. Внаслідок площі під цукровим буряком збільшилися на 25%, під соняшником – на 19,5%, під льоном у районі товарного льоководства (Полісся) – на 18%¹².

Площа посіву на одне селянське господарство в 1927/1928 господарському році по Україні в середньому складала 4,2 га. В Степу вона була вище середньої – 6,0 га, в Поліссі – нижче середньої – 3,1 га¹³.

Врожайність сільськогосподарських культур, а відтак продуктивність усієї галузі, передусім зернових, значною мірою залежала від природно-кліматичних чинників. Так, у 1927 р. внаслідок складних погодних умов в Україні загинули озими на площі майже 5 млн. га і частково загинули деякі ярі культури.

Крім того недорід вплинув на якість зібраного врожаю. Харчові культури, що становили у 1928 р. 55% усієї засівної площі, після пересіву загиблих озимих, у 1928 р. становили лише 35%, причому в степовій зоні питома вага харчових культур зменшилася ще більше, зменшившись з 59% усього врожаю до 25%, а валовий збір порівняно з попереднім роком зменшився приблизно на 20-25%¹⁴.

Водночас значних змін зазнала і структура врожаю 1928 р. Якщо у 1927 р. харчові зернові культури становили 73,1% (жито та пшениця складала в них 65,3%, кормове зерно – 20% і кукурудза – 6,9%, то у 1928 р. усе харчове зерно склало тільки 54,3%, а жито та пшениця тільки 49,9%, кормові культури – 32,9%, кукурудза – 12,8%¹⁵.

Продукція рослинництва посідала провідне місце у формуванні бюджетів селянських господарств впродовж усього періоду дії НЕПу. Цей висновок підтвер-

¹¹ Центральний державний архів громадських об'єднань (далі – ЦДАГО) України. Ф. 1. Оп. 6. Спр. 56. Арк. 189.

¹² Минаев С. Основные итоги народно-хозяйственного развития Украины за 1926-1927 год // Статистическое обозрение. Ежемесячник ЦСУ СССР. 1928. № 1. С. 5.

¹³ Чернышев И.В. Сельское хозяйство СССР (к пятилетке 1927/28-1932/33 гг.). Москва: Госсельхозиздат, 1931. С. 180.

¹⁴ Власенко С. Перевибори рад. Економічний стан УСРР // Радянська Україна. 1928. № 9 (46). С. 5.

¹⁵ Ibidem.

джується наслідками бюджетних обстежень, зокрема 1922/1923 господарського року, проведених у трьох губерніях України – Чернігівській, Харківській і Донецькій. Питома вага продукції рослинництва у бюджетах селянських господарств у 1922/1923 сільськогосподарському році (крб. у довоєнних цінах) у Чернігівській губернії становила 69,6%, у Харківській – 56,9% і в Донецькій – 74,6%¹⁶.

На кінець 1925/1926 господарського року у структурі виробленої продукції рослинництва (пересічно на одне господарство) у грошовому вираженні провідне місце посідала продукція рільництва – 464,36 крб., далі зі значним відривом йшла продукція лукиництва – 22,35 крб., баштанництва – 19,49 крб., городництва – 16,68 крб., садівництва – 11,51 крб. і виноградарства – 1,46 крб. Найвищим цей показник був у Степу – 563,18 крб., найнижчим на Правобережжі – 343,53 крб.¹⁷

Якщо розглядати цей аспект крізь призму виробленої валової продукції у грошовому вираженні на одного члена селянського господарства, то теж бачимо переважання у селянських бюджетах питомої ваги рослинницької продукції. У тому ж 1925/1926 господарському році на одну душу селянської родини в Україні було вироблено валової продукції на 134 крб. 37 коп. При цьому цей показник мав певну регіональну відмінність. Так, в Степу він становив 149 крб. 37 коп., а в Поліссі та Лісостепу – 124 крб. 24 коп.

Понад половину загального показника валової продукції у грошовому вираженні складала продукція рільництва – 82 крб. 70 коп. (в Степу – 93 крб. 73 коп., в Поліссі і Лісостепу – 77 крб. 45 коп.). У свою чергу в показнику продукції рільництва переважали зернові культури – 46 крб. 78 коп. (в Степу – 62 крб. 39 коп., у Лісостепу – 39 крб. 37 коп.)¹⁸.

Регіональні відмінності мали місце і в розрізі окремих галузей рослинництва. Так, продукція баштанництва пересічного селянського господарства найбільшу вартість мала в Степу (37,80 крб.), лукиництва та садівництва – на Поліссі (47,68 крб. і 17,57 крб. відповідно), городництва – на Лівобережжі (21,81 крб.), виноградарства – в Степу (3 крб.)¹⁹.

Провідне місце продукції рослинництва, як основного джерела грошових прибутків селянських господарств, підтверджують також і матеріали весняного опитування 1926 р. Тоді на питання, що селяни ставлять на перше місце як джерело своїх грошових прибутків, 53,2% назвала виробництво зернових культур і 6,1% – спеціальні галузі хліборобства.

При цьому помітною була регіональна різниця. Так, у Лісостепу ці показники становили відповідно 46,1% і 7%, а в Степу – 69,6% і 1,9%. Це пояснюється тим, що виробництво зерна в Степу становило 70%, а в Лісостепу лише 46%. Натомість господарства Лісостепу мали значно вищий відсоток спеціальних галузей хліборобства.

Вбачається важливим розгляд проблеми рослинництва як головного джерела грошового поповнення селянських бюджетів за групами господарств. У цілому по Україні питома вага селянських господарств, в яких виробництво зерна було на першому місці, була такою (у %): малосильні господарства – 34,1%, нижче середніх

¹⁶ Труды Центрального Статистического Управления. Т. VIII. Вып. 5. Статистический ежегодник 1922-1923 г. (Выпуск первый). Москва: Типография М.К.Х., 1924. С. 341.

¹⁷ Україна. Статистичний щорічник на 1929 рік. Харків: ЦСУ, 1929. С. 176.

¹⁸ Сельское хозяйство Союза ССР в 1926-1927 году (по данным налоговых сводок по единому сельхозналогу). Москва: Гос. фин. из-во СССР, 1929. С. 136-139.

¹⁹ Україна. Статистичний щорічник на 1929 рік. Харків: ЦСУ, 1929. С. 178.

– 56%, середні – 63,5%, вище середніх – 73,7% і сильні господарства – 80,4%²⁰.

З цього можна зробити висновок про те, що для економічно малосильних господарств з огляду на обмеженість посівних площ рослинництво давало менше половини грошового прибутку. Питома вага рослинницьких галузей у грошовому поповненні бюджетів селянських господарств досить помітно зростала від малосильних до економічно міцних господарств. Особливу перевагу виробництво зерна у грошових прибутках селян мало в Степу.

Більш конкретно грошові надходження до селянського бюджету від рослинницької галузі простежуються на прикладі аналізу бюджетів 18 селянських господарств сіл Селище та Миколаївка Стеблівського району Черкаської округи у 1925/1926 господарському році. Кожне з обстежених господарств за підсумками року від власного господарства в середньому отримало 815 крб. 48 коп. прибутку, з якого від рільництва – 357 крб. 70 коп. (43,9%), від городини і саду – 49 крб. 28 коп. (6%).

Результати обстеження дають підстави для висновку про те, що прибуток від рослинництва (рільництва, городу, саду) складав головну частину загального прибутку (49,9%). При цьому варто уточнити, що в обстежених господарствах прибуток від рослинництва помітно різнився у залежності від розмірів капіталу господарства. Найнижчий – 35,7% мали слабкі господарства з капіталом до 800 крб., а найвищий – 54,8% припадав на господарства з капіталом понад 1300 крб. Натомість у господарствах з капіталом понад 1300 крб. цей показник становив лише 50,7%²¹.

Безпосередній вплив на собівартість виробленої селянськими господарствами продукції рослинництва мала забезпеченість їх засобами виробництва, а відтак і вплив на бюджет господарств. Для прикладу, розглядаємо собівартість такої важливої зернової культури як озима пшениця за бюджетами 1925/1926 року на півдні України (Степ) (Таблиця 1.).

Таблиця 1²².

Вплив забезпеченості селянських господарств півдня України засобами виробництва на собівартість вирощеної озимої пшениці (за бюджетами 1925/1926 господарського року)

Групи господарств за забезпеченістю сільськогосподарськими засобами виробництва (крб.)	Витрати на 1 гектар посіву (крб.)	Урожай з 1 гектара (центнерів) (крб.)	Собівартість 1 центнера (крб.)	Різниця між ціною і собівартістю (крб.)
До 750	47,7	6,4	5,9	+ 2,5
750,1 – 1500	55,1	9,5	4,6	+ 3,8
Понад 1500	55,4	10,6	4,2	+ 4,2
По району	52,9	8,9	4,8	+ 3,6

²⁰ Гуревич М.Б. Питання сучасного селянського господарства України (з передмовою М.М. Вольфа). Харків: Центральне статистичне управління УСРР, 1927. С. 38.

²¹ Тимченко О. Вісімнадцять селянських бюджетів з Черкащини // Український агроном. 1928. № 2-3. С. 29.

²² Складено за: Рынок сельскохозяйственных продуктов // Сельское хозяйство СССР. Сборник статистических сведений к XVI Всесоюзной партконференции. Москва: Статистическое издательство ЦСУ СССР, 1929. С. 450.

Як бачимо, тут за бюджетами 1925/1926 господарського року собівартість (крб.) одного центнера вирощеної озимої пшениці у групі господарств із забезпеченістю сільськогосподарськими засобами виробництва (крб.) до 750 крб. становила 5,9 крб., у групі 750-1500 крб. – 4,6 крб., у групі понад 1500 крб. – 4,2 крб.

Прибутковість рослинництва, як джерела грошового поповнення селянських бюджетів, безпосередньо залежала від врожайності та збору, а також від цінової кон'юнктури й інших чинників. При співставленні ціни на сільськогосподарську продукцію із середньою врожайністю основних культур, матимемо прибутковість однієї десятини, яка різнилася у різних регіонах України. Так, користуючись цим показником, з'ясуємо, що у 1925 р. на Поліссі від продажу 1 квітня одного пуда жита селянин мав би 105,2 крб. виручки з десятини врожаю, на Правобережжі – 127 крб., Лівобережжі – 125,4 крб., в Степу – 81,5 крб.

А вже восени, реалізуючи жито (як, до речі, й інші зернові культури), селяни втрачали суму грошового прибутку, оскільки ціни на нього у зв'язку з поставками на ринок великих обсягів, падали. Для поліського селянина втрата становила майже половину. Тому на Поліссі селяни намагалися продати вирощене та зібране жито в липні, коли за нього можна було отримати 111 крб. виручки²³.

Окрім зернових культур, важливим джерелом грошового поповнення бюджетів селянських господарств була й виручка від продажу продукції інших галузей рослинництва – овочівництва, плідівництва, виноградарства, баштанства. Овочівництво, в залежності від природно-географічних умов, спеціалізувалося на вирощуванні таких овочевих культур як капуста, морква, хрін, редька, петрушка, огірки, гарбузи, кавуни, дині, помідори, баклажани, цибуля, часник, столові буряки, квасоля, боби.

Тодішньою статистикою овочеві культури фіксувалися як «городні культури». У різних місцевостях питома вага відведених під них площ у придатній землі була різною. Так, у 1925 р. із загальної придатної землі у Проскурівській окрузі із 506 779 дес. під городину було відведено 21 226 дес. або 4,2%²⁴, у Конотопській окрузі із 777 669 дес. під городину було відведено 22 869 дес. або 2,9%²⁵. У Криворізькій окрузі цей показник становив 2,2%²⁶, Білоцерківській – 7,9%²⁷.

Овочівництво мало переважно споживчий характер і його внесок до селянських бюджетів був незначним. Наприклад, у загальному прибутку селянських господарств Кам'янецької округи овочівництво давало 7 крб. 39 коп., а умовно-чистого прибутку – 5 крб. 98 коп., що становило лише 1,3% загальної суми прибутку²⁸.

Доходи селян Сумської округи у 1926-1927 рр. від цукрових буряків становили

²³ Підсумки осінніх обслідувань сільського господарства України в 1925 і 1926 рр. // Статистика України (Харків). 1928. № 126. С. 54.

²⁴ Матеріали до опису округ УСРР: Проскурівська округа / Центральне статистичне управління УСРР. Харків, 1926. С. 10.

²⁵ Матеріали до опису округ УСРР: Конотопська округа / Центральне статистичне управління УСРР. Харків, 1926. С. 12.

²⁶ Матеріали до опису округ УСРР: Криворізька округа / Центральне статистичне управління УСРР. Харків, 1926. С. 12.

²⁷ Матеріали до опису округ УСРР: Білоцерківська округа / Центральне статистичне управління УСРР. Харків, 1926. С. 20.

²⁸ Свідерська О. Розвиток допоміжних галузей рослинництва на Поділлі у добу НЕП (1921-1929 рр.) // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Історія. 2014. Вип. 2, ч. 3. С. 190-193.

3,5 млн. крб., а у 1927-1928 рр. – 6,0 млн. крб. Доходи від картоплі у цій окрузі становили 0,3 млн. крб. і 2,1 млн. крб. відповідно²⁹.

Певне місце у посівних площах та у прибутках селянських господарств від рослинництва посідали й інші культури. Серед них – сировина для тютюнової промисловості. Зокрема, в Україні у 1925 р. на площі 25,2 тис. га висівалася махорка, у 1928 р. ця культура вирощувалася на площі 27,6 тис. га. Найбільш врожайним для махорки видався 1925 р. Тоді було зібрано 28,5 ц з гектара, а валовий збір становив 72 020 тонн.

Жовтий тютюн у 1925 р. висівався на площі 2,7 тис. га, а у 1928 р. ці площі скоротилися до 1,2 тис. га. Найвищий урожай, як і махорки, було зафіксовано у 1925 р. – 6,8 ц з гектара при валовому зборі 1850 тонн.

У 1928 р. 54 тис. га було зайнято під посіви льону, який того ж року дав врожай 5,4 ц насіння та 1,8 ц волокон з гектара. Усього того року було зібрано 28 900 т насіння і 9710 т лляного волокна. Коноплі у 1928 р. висівалися на площі 179,6 тис. га, з якої було зібрано по 6,0 ц насіння і 6,3 ц волокон з гектара. Валовий збір становив 107 390 т насіння і 113 640 т волокон³⁰.

Щодо наповнення селянських бюджетів, то у 1925/1926 р. селянські господарства України тільки через заготівельні організації реалізували махоркової сировини на 12,7 млн. крб., легких жовтих тютюнів – на 414 тис. крб., хмелю – на 1,9 крб., конопляного прядива – на 3,1 млн. крб., лікарських рослин – на 513 тис. крб.³¹

Таким чином, у період НЕПу рослинництво було не тільки основним видом господарської діяльності селян України, а й виступало основною бюджетоутворюючою галуззю селянських господарств доколгоспного періоду. При цьому у структурі рослинництва традиційно найбільш поширеними були зернові культури, які займали понад 80% усієї посівної площі. Найвищу питому вагу у зерновому кліні мали озима пшениця, жито, ячмінь, а також овес.

Особливості природно-географічних умов (якість земельних та агрокліматичних ресурсів) зумовлювали порайонну спеціалізацію – сірі хліба (жито й овес) переважно сіялися в Поліссі та Лісостепу, експортні хліба (пшениця й ячмінь) сіялися переважно в Степу.

Крім зернових культур селянський бюджет поповнювався також за рахунок вирощування та реалізації городини, фруктів, баштанних культур, тютюнової продукції, конопляного прядива, лікарських рослин, поширення яких теж мало свою порайонну спеціалізацію.

Встановлено, що доходи до селянських бюджетів від рослинництва зростали від малосильних до економічно міцних господарств. Прибутковість селянських господарств від рослинництва безпосередньо залежала від врожайності та збору, а також від цінової кон'юнктури, забезпеченості інвентарем та інших чинників.

REFERENCES

- Chernyshev, I.V.** (1931). *Selskoe khoziaistvo SSSR (k piatiletke 1927/28 – 1932/33 gg.)* [Agriculture of the USSR (to the five-year plan 1927/28 – 1932/33)]. Moskva [in Russian].
- Hurevych, M.B.** (1927). *Pytannia suchasnoho selianskoho hospodarstva Ukrainy* [Issues of modern

²⁹ ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 2511. Арк. 128-129.

³⁰ Сельское хозяйство Союза ССР в 1926-1927 году (по данным налоговых сводок по единому сельхозналогу). Москва: Гос. фин. из-во СССР, 1929. С. 212-217.

³¹ Планова заготівля та збут продуктів сільського господарства й сільськогосподарської сировини року 1925-26 // Статистика України. № 113. Харків: Вид. ЦСУ УСРР, 1927. С. 28-34.

- peasant economy of Ukraine]. Kharkiv: Tsentralne statystychnе upravlinnia USRR [in Ukrainian].
- Kalinichenko, V.V.** (1997). *Selianske hospodarstvo Ukrainy v period NEPu: istoryko-ekonomichne doslidzhennia* [Peasant economy of Ukraine in the period of NEP: historical and economic research]. Kharkiv: Osnova [in Ukrainian].
- Kachinskiy, V.** (1922). *Ocherki agrarnoi revoliutsii na Ukraine* [Essays on the Agrarian Revolution in Ukraine]. Vol. 1. Kharkov [in Russian].
- Lazurenko, V.M.** (2012). *Stanovlennia ta rozvytok selianskykh fermerskykh hospodarstv v Ukraini: sotsialno-ekonomichnyi aspekt (1921-1929 rr.)* [Formation and development of peasant farms in Ukraine: socio-economic aspect (1921-1929)]. (*Doctor's thesis*). Pereiaslav-Khmelnitskyi [in Ukrainian].
- Minaev, S.** (1928). Osnovnye itogi narodno-khoziaistvennogo razvitiya Ukrainy za 1926-1927 god [The main results of the national economic development of Ukraine for 1926-1927]. *Statisticheskoe obozrenie, 1* [in Russian].
- Morozov, A.H.** (1993). *Selo i hroshi: ukrainska kredytna kooperatsiia v dobu NEPu* [Village and money: Ukrainian credit cooperation in the era of the NEP]. Cherkasy [in Russian].
- Olianych, V.V.** (2014). Ekonomichna efektyvnist selianskoho hospodarstva v USSR u 20-kh rr. XX st. [Economic efficiency of the peasant economy in the USSR in the 20's of XX century]. *Zbirnyk naukovykh prats. Seriya: «Istoriia ta heohrafiia»*, 50, 99-103 [in Ukrainian].
- Rybak, I.V.** (2008). *Indyvidualne selianske hospodarstvo Podillia v dobu NEPu* [Individual peasant economy in Podillia region in the era of the NEP]. Kam'ianets-Podilskyi: Abetka [in Ukrainian].
- Sviderska, O.** (2014). Rozvytok dopomizhnykh haluzei roslynnnytstva na Podilli u dobu NEP (1921-1929 rr.) [Development of auxiliary branches of crop production in Podillia region in the era of the NEP (1921-1929)]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnogo pedahohichnogo universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Seriya: Istoriia*, 2 (3), 190-193 [in Ukrainian].
- Sushko, O.O.** (2002). Rol selianskoho dvoru u formuvanni rynku silskohospodarskoi produktsii v roky NEPu [The role of the peasant's yard in the formation of the market of agricultural products during the NEP]. *Ukrainskyi selianyn*, 4, 70-76 [in Ukrainian].
- Tymchenko, O.** (1928). Visimnadtsiat selianskykh biudzhetiv z Cherkashchyny [Eighteen peasant budgets from Cherkasy region]. *Ukrainskyi ahronom*, 2-3, 24-34 [in Ukrainian].
- Vlasenko, S.** (1928). Perevybory rad. Ekonomichnyi stan USRR [Re-election of councils. Economic condition of the USSR]. *Radianska Ukraina*, 9 (46), 5-14 [in Ukrainian].
- Yakimanskiy, V.A.** (1924). *K itogam agrarnoi revoliutsiyi na Ukraine* [Towards the results of the agrarian revolution in Ukraine]. Kharkov [in Russian].

Iryna Terpan

(Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, Ukraine)

e-mail: ira.terpan.95@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2780-8125>

Crop Production as the Main Source of Peasant Budgets Formation during NEP Period

The crop production as the major source of the peasant revenues increasing during the NEP period is analyzed in the paper on specific examples clarifying the regional features of their formation. It is noted that traditionally crop production in Ukraine was divided into crop growing, vegetable growing, horticulture, viticulture, grassland husbandry, and forestry. The leading role belonged to crop growing – the cultivation of field crops (grain crops, industrial crops, cucurbits, forage crops, potatoes). Crop production specialization of agriculture during the NEP period in most parts of Ukraine is historically determined by natural and geographical factors, primarily by the quality of land and agro-climatic resources.

Factors influencing the cost price of crops produced by peasant holdings of Ukraine and their income are analyzed. The main ones are the provision of peasant holdings with the land, means of production, and labor resources. It is found out that revenue from crop production increased comparing poor and economically strong holdings. The profitability of peasant holdings from crop production directly depended on crop yield and harvest, as well as on price conditions, agricultural implements, and other factors.

The share of sale proceeds from various types of agricultural products in the budgets of peasant families in terms of different regions of Ukraine is characterized. Emphasis is placed on the fact that the main income for peasant families was gained from grain products. In addition to grain crops, an important source of monetary replenishment of the budgets of peasant holdings was the proceeds from the sale of products of other branches of crop production – vegetable growing, horticulture, viticulture, and cucurbits.

Keywords: budget, crop production, new economic policy, profit, sown areas, grain crops, peasant holding

Надійшла до редакції / Received: 16.09.2020

Схвалено до друку / Accepted: 29.12.2020